

OSMAN ÜNLÜ**

Müellifi Bilinmeyen Bir Hikâye Külliyyatı: Menâkib-i Hamsîn*

A Story Collection which Author Unknown:
Menâkib-i Hamsîn

Ö Z E T

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1279 numarada kayıtlı olan Menâkib-i Hamsîn, çeşitli hilelerin anlatıldığı bir hikâye külliyyatıdır. Bu kitapta iki fasıl halinde toplam altmışaltı hikâye bulunmaktadır. İlk fasılda hükümdarlara ve bilginlere dair hilelerin konu edildiği hikâyeler yer almaktadır. İkinci fasıl ise esnaf, hırsız, kadın ve hayvanların hilelerini içeren hikâyelere ayrılmıştır. Adı bilinmeyen müellif, bu hikâyeleri önceki dönemlerde kaleme alınan eserlerden veya duyduğu olaylardan meydana getirmiştir. Menâkib-i Hamsîn'in asıl önemi, içinde yer alan yerli ve mahalli ögeler de barındıran telif hikâyelerdir. Bazı tarihi kişiliklerin de içinde yer aldığı hikâyeler sosyal tarih açısından önemli birer belge olarak görülmektedir. Bu hikâyeler edebiyatın sosyalliği ve yerliliği açısından da dikkate değerdir.

Bu makalede, Menâkib-i Hamsîn hakkında genel bilgiler verilmiştir. Eserin nüshası, adı, sunulduğu kişi makalede tartışılmıştır. Hikâyelerin birer cümleyle muhtevaları hakkında bilgi verilmiş ve kendisinden önceki eserlerle ortak olan hikâyeler tespit edilmiştir. Ayrıca makalenin sınırı dâhilinde kişi, mekân ve zaman özelliklerinden kısaca bahsedilmiştir. Makalenin sonunda ise eserdeki yerli ve mahalli özellik taşıyan hikâyelerden biri örnek olarak verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELE R

Menâkib-i Hamsîn, hikâye, hileler.

ABSTRACT

Menâkib-i Hamsîn which listed Library of the Topkapı Palace Museum Hazine 1279 recorded is a corpus of stories collected from various tricks. In this book there are two chapters and sixty six stories. In first chapter there are stories about the tricks of the rulers and the scholars. The second chapter is devoted to stories involving tradesmen, thieves, females and animals. The unknown author brought these stories from the events he heard or received works in previous periods. The importance of Menâkib-i Hamsîn is the original stories that also contain the local and native things in it. Stories in which some historical personalities are included are seen as important documents in terms of social history. These stories are also remarkable in terms of the sociality and locality of literature.

In this article, general informations has been given about Menâkib-i Hamsîn. The copy of work, its name, the person to whom it was presented is discussed in the article. Informed about the contents of the stories one sentence and stories that common to previous works has been identified. In addition, within the bounds of the article has been mentioned person, place and time features. At the end of the article has been given as an example one of stories with local and native features.

KEYWORDS

Menâkib-i Hamsîn, short story, ruses.

* Makalenin Geliş Tarihi: 27.03.2017 / Kabul Tarihi: 07.05.2017.

** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, (osm.unlu@hotmail.com).

Bu makale Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 2016-137 numaralı proje kapsamında hazırlanmıştır.

Giriş:

Klasik Türk edebiyatındaki mensur hikâyeler üzerine yapılan çalışma ve incelemeler kütüphanelerde bulunan eser sayısına kıyasla hala yetersiz bir seviyede durmaktadır. Bu eserlerden biri de edebiyat tarihiyle ilgili kaynaklarda isminden sıkça bahsedilen *Menâkıb-ı Hamsîn* adlı hikâye külliyyatıdır. Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1279'da kayıtlı olan *Menâkıb-ı Hamsîn* hakkında mevcut bilgiler çok sınırlıdır. Şimdiye kadar bu konuda bütün söylenenler¹ Hasan Kavruk'un *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler* adlı çalışmasındaki ifadelerin (1998: 150) bir tekrarı olmaktan öteye geçememiştir.

Eserin Adı

Eserin adı nüshanın zahriyesinde ve istinsah kaydında *Menâkıb-ı Hamsîn* olarak geçmektedir. Ancak bu isme metnin herhangi bir yerinde rastlanmamıştır. Eserin yazıldığı XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyıllarda kaleme alınan tezkirelerde ve *Keşfü'z-zünûn*'da adı geçmeyen bu eserin başka bir isminin bulunma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Klasik dönem metinlerinde eser isimlerinin metin içinde bulunmaması sık görülen bir durumdur. Örneğin aynı zamanda üzerine doktora çalışma yaptığımız Cinânî'nin *Bedâiyü'l-âsâr* adlı eseri bu tür örneklerdendir. İsmi hiçbir nüshasında geçmeyen bu eserin adı şairin divanındaki bir tarih kıtasında ve *Keşfü'z-zünûn*'da geçmektedir. Başka bir örnek de *Ferec Ba'de's-şidde* ile ilgilidir. Eserin İzmir Milli Kütüphane Numara 1920'de kayıtlı nüshasının istinsah kaydındaki "*Câmi'u'l-hikâyât*" ibaresi dolayısıyla kataloglara bu adla kaydedilmiştir. Buna benzer şekilde söz konusu eserin isminin *Menâkıb-ı Hamsîn* olmama ihtimali göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Eserin ismini oluşturan kelimelerden "menâkıb", "menkibe" kelimesinin çoğuludur ve genel olarak tanınmış din büyükleri veya tarihî kişiliklerin başlarından geçen, kimi zaman olağanüstü öğeler barındıran anlatılar olarak bilinmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde *Menâkıb-ı*

¹ Örneğin Hasan Kavruk ve İskender Pala'nın Diyanet İslam Ansiklopedisindeki "Hikaye" maddesindeki bilgiler (1998: 493) ile Tunca Kortantamer'in "*Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi*" adlı makalesinde verdiği bilgiler (2004: 151) bu çalışmadaki bilgilerin tekrarı olmuştur.

Hamsîn, kesinlikle bir menkıbe külliyatı özelliği göstermez. Hatta içinde din veya tarikat büyükleriyle ilgili tek bir hikâyeye bile bulunmamaktadır. Eserin adındaki diğer kelime olan “hamsîn”, Arapçada elli sayısı anlamındadır. Bundan hareketle eserin elli menkıbeden meydana geldiği düşünülebilir. Eserin mevcut nüshasında hikâyeler numaralandırılmamış ancak başka bir nüshayla tashih edildiği için sayfa kenarlarına numaralar ilave edilmiştir. Bu numaralar hem düzensizdir hem de numaralandırılmamış birçok hikâyeye bulunmaktadır. Hikâyeler tek tek sayıldığında eserin altmış altı hikâyeden oluştuğu görülmektedir. Kısacası *Menâkıb-ı Hamsîn* adı, hem hikâyeye sayısı hem de hikâyelerin muhtevası açısından eserle uyuşmamaktadır. Ancak aksi yönde herhangi bir bilgi bulunmadığı için çalışma boyunca eser *Menâkıb-ı Hamsîn* adıyla anılacaktır.

Müellifi

Eserde müellifin kimliğine dair açık bir bilgi bulunmamaktadır. Müellif, eserin mukaddimesinde insanların hilelerine dikkat çeker ve bu hilelerin aslında dolaylı olarak öğüt ve nasihati de içerdiğini ifade eder. Bu yüzden bir hileler kitabı yazmaya karar verdiğini ve bu eseri Sultan III. Murad’a sunduğunu belirtir. Kitabı okuyanları kendisine dua etmesini talep eder. Müellif, eserde bir yerde kendisinden “hakir” sıfatıyla bahseder: “*Zamânemüzde Küçücek Abdî demek ile ma’rûf bir vâiz ü nâsîh var idi. Ulemâ ile musâhib ve zurefâ ile yâr idi. Bir gün hakîre sergüzeştinden ve seyr-i kûh u deştinden hikâyet ve rivâyet edüp eydür ...* (198b-199a) Bunun dışında eserde müellifle ilgili başka bir bilgi bulunmaz. Eserin içinde çeşitli yerlerde bulunan “*li-mü’ellifihî*” başlıklı değişik nazım şekilleri onun şair yönünü gösterir.

Muhtevası

Eserin muhtevasını müellif mukaddimede açık bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre müellif dünyanın yaradılışı ve Hz. Âdem’in dünyaya gönderildiği zamandan kitabın kaleme alındığı tarihe kadarki sürede meydana gelen hileleri eserine almıştır: “*Bu âlem-i kevn ü fesâdda inbâ-yı âlemden ve ebnâ-yı benî âdemden bu ana gelince vâki olan hiyeli reşahât-ı divât-ı deryâ-yı feyezânunî ve katarât-ı kalem-i cevelân-ı cereyânunîdan zuhûra getirüüp*

künzûmu'duhûr ve'l-avâm ale'd-devâm silk-i intizâmında olup tâ kerrât u merrât yani kat kat kılâde-i gerden-i rûzgâr ve gûşvâre-i mesâmî-i felek-i devvâr olup a'yân-ı kirâma tezkire-i belâgat ve erkân-ı izâma tabsıra-i berâ'at olup zimmında niçe pend ü nasîhati mutazammun olduğundan mâ'adâ ... (2b)

Müellif bu hileler kitabını iki fasıl halinde tertip etmiştir. İlk fasılda yazar, hükümdar ve âlimlerden gelen hilelerin bulunduğu hikâyelere yer vermiştir. Bu fasılda on sekiz hikâyeye bulunmaktadır. İkinci fasılda ise geri kalan kırk sekiz hikâyeye yer alır. Bu fasıla konu olan hikâyeler ise zarifler, ârifler, hayvanlar ve kadınların hilelerine dairdir: *"Bu hikâyâtun tertibi ve bu rivâyâtun terkibi iki resmle mürtesim oldu. Ve lillâhi't-tevfik ve biyedihî ezimmeti't-tahkîk. Kısım-ı evvel şol hiyel beyânındadır ki umerâ-yı devrândan sâdır ve ulemâ-yı ezmândan mütebâdir olmuştur. Sâmi'îne bundan fevâ'id-i uz mâ ve avâid-i lâ-yuhsâ hâsıl olur. Ve kısım-ı sâni zurefâ-yı cihândan ve urefâ-yı devrândan ve hayevân u zenândan zuhûr u sudûr eden hiyel beyânındadır. Andan dahî ashâb-ı devlete ve erbâb-ı fitnata bî-had fevâ'id-i lâ-yuhsâ ve lâ-yu'ad avâid hâsıl olur (3b-4a)*

Eserin Sunulduğu Kişi ve Tarihi

Mukaddimesinde Sultan III. Murad için bir bölümün bulunmasından eserin bu padişaha sunulduğu akla gelmektedir. Ancak eserin 51a yaprağının kenarında bulunan bir ifadede bu konuda başka bir bilgi daha bulunmaktadır. Bu bilgiden eserin aslında sultana sunulmak için tertip edildiği ancak padişaha sunulmadığı için döndürülüp Üveys Paşa'ya sunulduğu anlaşılmaktadır: *"Bu kitâb beyâz olup ve dibâcesi Üveys Paşa nâmına döndürülüüp aña verilmiştir."* Söz konusu Üveys Paşa (öl. 998/1590), Budin ve Mısır Beylerbeyliği görevlerinde de bulunmuş III. Murad devri şahsiyetlerindedir. Kaynaklar onun 1585-1587 yılları arasında başdefterdarlık göreviyle İstanbul'da olduğunu söylerler (Mehmed Süreyya 1996: 1645-46). Bu bilgilerden –kesin olmamakla birlikte– eserin III. Murad'a sunulmak için kaleme alındığı, ancak bilinmeyen bir sebeple ona sunulmadığı anlaşılmaktadır. Sonrasında ise eserin mukaddimesinin yeniden düzenlenerek Üveys Paşa'ya sunulduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklardaki onun defterdarlık görevinden önce Budin, sonra da Mısır beylerbeyliği görevlerinde bulunduğu bilgisinden hareketle eserin Üveys Paşa İstanbul'da iken 1585-1587 yılları arasında ona sunulduğu tahmin edilebilir.

Nüshası

Eserin bilinen tek nüshası daha önce ifade edildiği gibi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1279'da kayıtlıdır. Kahverengi deri ciltli, 200x145 mm boyutlarında aharlı kâğıtta 202 yapraktan oluşmaktadır ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır (Karatay 1961: 279). Zahriyede “menâkıb-ı hamsîn” ifadesi vardır. Eserin ilk sayfası olan 1b, nesih bir hatla yazılmış ancak diğer bütün yapraklar talik hatla yazılmıştır. Bu nedenle 1b yaprağının sonradan ilave edildiği veya müstensihin değiştiği düşünülebilir. 1b sayfasının son kelimesinin ile 2a sayfasının başında aynen tekrarlanması yapraklar arasında kopukluk ihtimalini ortadan kaldırmakta ve yaprağın sonradan ilave edildiğini göstermektedir. Bu yaprakta kullanılan kâğıdın farklılığı da bunu desteklemektedir. Bir diğer önemli husus, eserin istinsah kaydının da başka bir kalemle ve nesih hatla yazılmasıdır. Hikâyelerin başlıkları Farsçadır ve başlıklar ile söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı sayfalardaki “sahh” kayıtları nüshanın tashihten geçtiğini gösterir ve bu da nüshayı daha değerli hale getirir. Bunun yanında çoğu hikâyenin başlığının kenarında hikâyenin sıra numarası ve “*beyâz olmuşdur*” ifadesi yer almaktadır. Ancak hikâyelerin sıralanışı ile bu sayılar arasında uyumsuzluk vardır. Bundan hareketle hikâyelerin sıra numaralarının tashihe esas olan diğer nüshadaki hikâyelerin sırasını gösterdiği değerlendirilmiştir. Nüshanın sonunda (202a) Es-seyyid Ahmed adlı bir müstensihe ait 1010/1601-2 tarihli kayıt bulunmaktadır. Nüshanın Topkapı Sarayında bulunması nedeniyle tashih edildiği nüshanın da burada olma ihtimaline binaen kütüphanede bulunan hikâye külliyatları gözden geçirilmiş ama eserin başka bir nüshası burada tespit edilememiştir.

Hikayelerin Muhtevası

Menâkıb-ı Hamsîn, müellifin de belirttiği gibi bir hileler kitabıdır. Eser iki fasıldan oluşmaktadır. İlk fasılda hükümdarlar ve âlimlerden gelen hileler, ikinci fasılda da zarifler, arifler, hayvanlar ve kadınlardan gelen hileler yer almaktadır.

İlk fasıl, İskender'in hikâyesiyle başlamaktadır. Ancak bu hikâye tam bir İskender-name özelliği taşımaz. İskender'in Darab ile savaşı ve İran'da

bulunan yedi kaleyi çeşitli harp hileleriyle teker teker ele geçirmesi, Hızır'la karşılaşması ve ölümü anlatılır. Bu fasıldaki birçok hikâyede tarihi ve mitolojik karakterler yer alır. Fasılın hikâyelerinin kısaca konuları ve bulunduğu yerler tablo olarak verilmiştir:

<i>Sıra No</i>	<i>Konusu</i>	<i>Başlangıç Yaprağı</i>
1	İskender'in Darab ile savaşı ve İran'da bulunan yedi kaleyi çeşitli harp hileleriyle teker teker ele geçirmesi, Hızır'la karşılaşması ve ölümü	4a
2	Beden değiştirebilen bir padişah ve bu sırrı öğrettiği veziri vardır. Vezirin hile ile padişahın bedenine girmesi, sonrasında padişahın yine bir hile ile kendi bedenine dönmesi	51a
3	Behram-ı Gur hikâyesi. Behram'ın doğumundan ölümüne kadarki hayatındaki çeşitli hileler yer almaktadır.	62a
4	Adududdevle'nin kendisine bırakılan emanete ihanet eden kadıyı cezalandırması	84a
5	Mısır hükümdarının kendisine saldıran sultanlara kızını vermeyi vaat etmesi ve bunları birbirine düşürmesi	90a
6	Şehzade Mustafa'nın Amasya sancakbeyliği sırasında bir ipek tüccarıyla olan macerası	93a
7	Bir kadı'nın hürsüzü ortaya çıkarmak için yaptığı hile	94b
8	Eşeğini satmak zorunda kalan bir danışmendin eşeğini Halep'te bir fellahta görmesi ve hileyle geri alması	96a
9	Afyonkeş vaizin uyanıklığı	98a
10	Uyanık vaizin köylüden para toplamak için bulduğu ilginç yol	98b
11	Tüccarı soyan katırcının hilesini başka bir hile ile ortaya çıkaran kadı	101a
12	Başkasının cariyesine sahiplenen kâtibin hilesini ortaya çıkaran naibin hikâyesi	103b

13	Bir delikanlıya âşık olan vaizin minberde delikanlının isteği üzerine tambur çalması	105a
14	Tüccarın hilesini ortaya çıkaran kadı	106b
15	Yüzsüz dervişin başına gelenler	108a
16	Bir rahibin sorularına Nasrettin Hoca'nın verdiği cevaplar	109a
17	Büzürcümihr'in Nuşirevan'a vezir olması ve sonraki olaylar	110a
18	İskender'in Eflatun'u yanına almak istemesi ve Eflatun'un, öğrencisi Aristo'yu onun yanına göndermesi	117a

Menâkıb-ı Hamsîn'in ikinci faslı ise dört alt bölümden oluşmaktadır. Müellifin ifadesiyle bunlar “*zurefâ-yı cihândan ve urefâ-yı devrândan ve hayevân u zenândan zuhûr u sudûr eden*” hikâyelerdir. İkinci fasıldaki hikâye sayısı kırk sekizdir. Bunlardan yirmi yedisi zariflere ve ariflere, yedisi hayvanlara on dördü de kadınlara dair hileleri içerir. Zarif ve ariflere ait hikâyelerde genellikle uyanık ve zeki insanların içinde bulunduğu olaylar yer alır. Bunların içinde hırsızlara ve hekimlere dair hikâyelerin sayıca çokluğu dikkat çekicidir.

<i>Sıra No</i>	<i>Konusu</i>	<i>Başlangıç Yaprağı</i>
19	Simya ilmini bildiğini iddia ederek padişahı kandıran adamın hikâyesi	125b
20	Bulduğu bir kese altını sahibini kandırarak harcayan adam	127a
21	Bir kasabın yayabaşı ve terziyle aynı anda oynayan karısının başına gelenler	128a
22	İki hırsızın bir yahudinin eşeğini çalması	129b
23	Arkadaşlarının macununu içine deve pisi koyması	130b
24	Tatar hanı Saadet Giray Han ile hekiminin hikâyesi	132a
25	Gözü ağrıyan adam ile tabip	134a
26	Lokman Hekim ile zalim hükümdarın hikâyesi	134b
27	Tarlasını sürerken hazine bulan uyanık çiftçinin bu hazineyi hırsızla meşru hale getirmesi	139a

28	Simya sevdasına düşen fakat bunu başaramayan adamın simyayı bir hile ile bir üstattan öğrenmesi	141b
29	Bir cinci ile oynaşan kızın birlikte düzenledikleri hile ile namusunu kurtarması	143b
30	Bir hacının çölde kaybolması, kendisine saldıran eşkiyayı öldürmesi ve diğer eşkiyadan hile ile kurtulması	145a
31	Dikkatli pamukçuyu hırsızların soyması	146b
32	Bir at hırsızının hileyle atı çalması	147b
33	Hırsızların çarşı esnafını soyması	148a
34	Köpeği ölen adamın köpeğini gömmesi, sonra gelişen olaylar ve adamın işin içinden sıyrılması	149b
35	Bir at hırsızının beğendiği bir katırı çalmak için onu uyuz bir katırla değiştirmesi ve ahırını yakması	151a
36	Başka bir at hırsızının bir atı çalması ve sahibinden hile ile kurtulması	152a
37	Helvasını ve parasını çalan hırsızlarla mücadele eden helvacı	154a
38	Hırsızların çarşı esnafını soyması	155b
39	Bir kâtibin başından geçen ilginç bir hile ²	157b
40	Gayrimüslim meyhaneciyi kandıran ayyaşlar	161a
41	Bir kadının hilesini başka bir hile ile boşa çıkaran tüccar	162a
42	Bir zampananın subaşıya yakalanması ve hile ile cezadan kurtulması	163b
43	Cemaate bir gün gelmeyen hallacın cezadan hile ile kurtulması	164b
44	Bir rahibin İskender'in aynasını hile yoluyla Mısır sultanına yaktırması	166b
45	Korsanlara esir düşen tüccarın hile ile ölümden kurtulması	168a
46	Bir seyyahın tüccarı kandırması	168b

² Bu hikâye, makale sonuna örnek metin olarak ilave edilmiştir.

Hayvanların birbirleriyle ve insanlarla olan münasebetlerinde yapılan hilelere dair diğer bölümde yedi hikâyeye bulunmaktadır. İlk hikâyede bu bölümdeki diğer hikâyelerdir. Fabl karakteri taşıyan bu hikâyeler büyük bir oranda Lâmiî'nin *Letâîf*inden alınmışlardır.

Sıra No	Konusu	Başlangıç Yaprağı
47	Tilkinin hile ile keklığı yakalaması, keklığın aynı şekilde tilkinin elinden kurtulması	170a
48	Berber ava çıkan aslan, kurt ve tilkinin hikâyesi	170b
49	Aslandan hile ile kurtulan tilki	171a
50	Kendisine zulmeden kurdu hile ile çoban köpeklerine parçalatan tilki	172a
51	Kürkçü dükkânından hile ile kaçan tilki	173a
52	Ferasetiyle tilkinin hilesinden kurtulan horoz	174b
53	Eşek ile devenin ibretlik hikâyesi	178a

Menâkıb-ı Hamsîn'in son kısmında büyük çoğunluğu "mekr-i zenân" olarak değerlendirilebilecek kadınların hilelerine dair on dört hikâyeye yer almaktadır. Bu hikâyelerde dikkat çeken husus, olayların günlük hayattan alınmaları ve kahramanlarını sıradan insanların oluşturmasıdır.

Sıra No	Konusu	Başlangıç Yaprağı
54	Saflığından dolayı kendinin olmayan iki çocuğu elinde bulan ve başkalarının tavsiyesi üzerine hile ile onlardan kurtulan suhte	179a
55	Hırsızlık için girdiği evde ev sahibesiyle karşılaşan kadının hilesi	182a
56	Kadınların hile yapmayacağını düşünen sufiye, karısının yaptığı hile ve sufinin bu konuda fikrini değiştirmesi	183b
57	Kazaen müezzini öldüren Nasrettin Hoca'yı karısının bir hile ile kurtarması	185b
58	Sevgilisinin içinde bulunduğu sandığı hamallık yapan kocasına taşıtan kadın	187a

59	Sevdiği kadına ulaşamayan adamın bir kocasının hilesiyle sevgilisine ulaşması	188b
60	Komşusunun karısına meyleden tüccara karısının yaptığı hile ile dersini vermesi	192b
61	Aşığıyla kocasına yakalanan kadının bu durumdan kurtulması	193b
62	Bir eve kadın getiren zampananın hapse girmesi ve sonrasında gelişen olaylar	194a
63	Teşhir cezasına çarptırılan kadının bu durumdan hileyle kurtulması	195b
64	Gözü dışarıda olan kadının kocasına ettiği oyun	196b
65	Hz. Süleyman'dan iki dev isteyen kadının hikâyesi	198a
66	Evlendiği adamı beğenmeyen kadının kocasından hile ile kurtulması	199a
67	Kadınların hilelerine dair bir eser yazan şaire bir kadının yaptığı hile ve şairin bu hileyi eserinin başına koyması	200b

Mekân Özellikleri

Klasik hikâyelerin modern hikâyelerden ayrılan yönlerinden biri, vakaya odaklanma nedeniyle tasvirlerle yeterince yer verilmeyişidir. Ancak bu, metinlerde tamamen kuru bir anlatımın olduğu anlamına gelmemelidir. *Menâkıb-ı Hamsîn*'deki mekânlar büyük ve küçük mekânlar olarak ikiye ayrılarak incelenebilir. Büyük mekânlardan hayali ve efsanevi mekân olarak değerlendirilebilecek bir yer yoktur. Ancak konu itibarıyla efsanevi nitelik gösteren hikâyelerde bile günümüzde varlığını devam ettiren gerçek mekânlar bulunmaktadır. Mesela Medain, İskender'in hikâyesinde geçer. Sasanîlerin başkenti olarak uzun süre yerleşim yeri olan bu şehir günümüzde oldukça geniş bir harabe halindedir. Gerçek mekânlar ise hikâyelerin büyük çoğunluğunda yer almakta ve anlatılardaki gerçeklik hissini pekiştirmektedir. Başta İstanbul olmak üzere Bursa, Edirne, Amasya, Kütahya, Karahisar, Konya, Karaman, Sivas, Samsun, Halep, Elbistan, Şam, Bağdat, Buhara, İsfahan hikâyelerdeki gerçek büyük mekânlardır. Hikâyelerdeki olayların geçtiği

küçük mekânlar da oldukça çeşitli ve renkli karakter arz etmektedir. Olaylar saray, ev, dükkân, çarşı, meyhane, han, hamam, abhane (tuvalet), çarşı, ahır, cami kale gibi genel mekânların yanında Ayasofya Camii, Bursa Ulucami, İstanbul'da Sırt Hamamı gibi özel mekânlar da hikâyelerdeki dikkat çeken mekân unsurlarıdır. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar tasvirler az ve sığ olsa da hikâyelerdeki olaylar büyük oranda gerçek mekânlarda geçmektedir.

Kişiler

Menâkıb-ı Hamsîn'deki az sayıdaki hikâyede efsanevi bir kimliğe bürünmüş kahramanlara yer verilmiştir. Bu kahramanlar İskender, Aristo, Eflatun, Sokrat, Bukrat, Behram-ı Gur, Nuşirevan, Büzürcümihr, Keykubat, Yazdicerd olarak sıralanabilir. Bu kahramanlara aynı hikâyelerdeki çeşitli yardımcı karakterler de ilave edilebilir.

Külliyyattaki birçok hikâyede olay kahramanlarının adları belirtilmez. Kahramanlardan genellikle meslekleri ön planda tutularak "bir bazergan, bir vaiz, bir ayyar, ..." şeklinde belirsiz bir biçimde kısaca bahsedilir. Bunun yanında kahramanının isminin açık olarak verildiği hikâyelerin sayısı da az değildir. Bu hikâyelerdeki kahramanların bir kısmı tarihe mal olmuş, tarihi kaynaklarda yer alan şahsiyetlerdir. Sultan II. Selim, Şehzade Mustafa, Nasrettin Hoca, Saadet Giray Han, Adududdevle, Nurettin Mahmut Zengi ya asıl kahraman olarak ya da yardımcı rollerle hikâyelere girmişlerdir. Bu tarihi şahsiyetlerin yanı sıra müellifin bizzat tanıdığı veya hikâyesini başkalarından duyduğu ve gerçek hayattan alınma şahsiyetler de bulunmaktadır. Derzioğlu, Amasyalı Kâtip, Hevayî, Küçücek Abdi, Hoca Abdurrauf hikâyelerde isimleriyle birlikte yer alan kahramanlardır.

Zaman

Eserdeki hikâyeler olay merkezli olduğu için zaman hızla akar. Bu zaman muhayyel değil akıp giden gerçek zamandır. Bazı hikâyelerde yıllar bir anda geçerken dar bir aralıkta meydana gelen hikâyeler de bulunmaktadır. Gece yarısı, sabah, öğle, ikindi, akşam gibi zaman aralıkları hikâyelerde belirgin bir şekilde okura hissettirilir. Bunun

yanında kesin bir tarih verilmemekle birlikte içinde tarihi şahsiyetlerin yer aldığı hikâyelerin vaka zamanı yaklaşık olarak tahmin edilebilmektedir. Mesela “*Sultân Mustafa bin Süleymân Hân Amassiyede iken ...*” (93a) ifadesiyle başlayan hikâyenin vaka zamanı, şehzadenin Amasya sancak beyliği dönemi olan 1541-53 yılları arasında olmalıdır. Buna benzer şekilde “*Sultân Selîm bin Süleymân Hân Kütâhiyyede iken ...*” (103b) ifadesiyle başlayan hikâyenin vaka zamanının, II. Selim’in Kütahya sancak beyliği dönemi olan 1562-66 yılları içinde olduğu tahmin edilebilir.

Bunun dışında, hikâyelerde tarihin seyrine uymayan bazı unsurlar da görülmektedir. Bu unsurların görüldüğü hikâyeler efsanevî nitelikte olanlardır. Mesela, İskender, bir savaş kararı almak için Eflatun, Sokrat, Bukrat (Hipokrat) ve Aristo’ya danışır, onların fikirlerini alır. Hâlbuki bu tarihi şahsiyetler farklı zamanlarda yaşadıkları için hepsinin bir arada bulunması imkânsızdır. Yine aynı hikâyede Dârâb’ın Dârâ’nın oğlu olduğu belirtilir. *Şehnâme*’de durum tam tersi yani Dârâb, Dârâ’nın babası olarak belirtilir (Yıldırım 2013: 186). İskender’in ordusunun top ve tüfek gibi çok sonraları icat edilen savaş aletlerini kullanması da bir başka anakronik unsurdur. Eserdeki diğer hikâyelerde böyle zaman uyumsuzluklarına rastlanmamıştır. Bu yönüyle eser, yazıldığı dönemin birçok özelliğini yansıtmaları açısından da özellikle sosyal hayat çalışmaları için değerli bir kaynaktır.

Üslup Özellikleri

Hikâyelerde kullanılan dil genel olarak sade bir karakter arz eder. Bunun yanında mukaddimede, özellikle önemli şahısların tavsifinde ve bazı tasvirlerde Arapça ve Farsça yapıtlı tamlamaların arttığı ve bu tamlamaların uzadığı görülmektedir. Kelimelerin imlası açısından az da olsa Eski Anadolu Türkçesi dönemi izleri taşıyan kelime ve eklere rastlanmaktadır.

Klasik hikâye geleneğinde olduğu gibi *Menâkıb-ı Hamsîn*’deki hikâyelerin belli bir giriş cümlesi bulunur. Eserdeki birçok hikâye böyle bir giriş kalıbıyla başlar. Ancak müellif hikâyelerin başlangıçlarında belli bir üslup benimsememiştir. Altmış altı hikâyeden oluşan eserdeki otuz dört hikâye “*rivâyet ederler/olunur*” ve “*hikâyet ederler/olunur*” cümlesiyle

başlamaktadır. Yirmi sekiz hikâyede başlangıç bölümü olmayıp doğrudan anlatıma başlanmaktadır. Geri kalan hikâyelerin başlangıç kalıpları o hikâyelere mahsus olarak kullanılmıştır. Bu hikâyelerin dikkat çeken özelliği efsanevi olmasıdır. Mesela eserin ilk hikâyesi olan İskender'in hikâyesi "*Nakala-i ahbâr ve hafeze-i âsâr böyle yazmışlardır ki İskender-i Yunanî ...*" cümlesiyle başlar. Bu giriş cümleleri incelendiğinde müellifin cümlelerin kullanım üsluplarında belli bir yol ve tarz takip etmediği anlaşılmaktadır.

Metinlerarası İlişkiler

Klasik hikâye metinlerinde konu itibarıyla tam bir orijinallik endişesinin olmadığı bilinmektedir. Edebî gelenekte aynı konuyu farklı bir üslupla yeniden kaleme almak sık görülen bir olaydır. Mesela tilki ile horoz hikâyesi *Menâkıb-ı Hamsîn*'den önce bilindiği gibi daha sonraki dönemlerde yazılan eserlerde de görülmektedir. Bu hikâye *Binbir Gece*'de yer aldığı gibi daha sonra Nergisî'nin *Horos-nâme*'sinde de işlenmiştir (Çaldak 1999:243). *Menâkıb-ı Hamsîn*'deki bazı hikâyeler, kendisinden önce kaleme alınan metinlerde de yer almıştır. *Menâkıb-ı Hamsîn*'de tespit edilebildiği kadarıyla en fazla Lâmiû Çelebi'nin *Letâîf*'iyle ortak hikâye bulunmaktadır. *Menâkıb-ı Hamsîn*'de bulunan hikâyelerden eşeğini satmak zorunda kalan bir danışmendin eşeğini Halep'te bir fellahta görmesi ve hileyle geri alması (Çalışkan 1994: 223-227), afyonkeş vaizin uyanıklığı (Çalışkan 1994: 209-211), yüz­süz dervişin başına gelenler (Çalışkan 1994: 228-229), simya ilmini bildiğini iddia ederek padişahı kandıran adamın hikâyesi (Çalışkan 1994: 261-268), iki hırsızın bir yahudinin eşeğini çalması (Çalışkan 1994: 304-306), arkadaşlarının macunun içine deve pisliği koyduğu hekim (Çalışkan 1994: 252-254), köpeği ölen adamın köpeğini gömmesi, sonra gelişen olaylar ve adamın işin içinden sıyrılması (Çalışkan 1994: 203-206), tilkinin hile ile keklığı yakalaması, keklığın aynı şekilde tilkinin elinden kurtulması (Çalışkan 1994: 344-345), beraber ava çıkan aslan, kurt ve tilkinin hikâyesi (Çalışkan 1994: 347-348), kendisine zulmeden kurdu hile ile çoban köpeklerine parçalatan tilki (Çalışkan 1994: 340-342) ve eşek ile devenin ibretlik hikâyesi (Çalışkan 1994: 358-361) Lâmiû Çelebi'de de yer alan hikâyelerdir.

Bir başka eser de *Kırk Vezir Hikâyeleri*'dir. *Menâkıb-ı Hamsîn*'deki beden değiştirebilen bir padişah ve bu sırrı vezirine öğretmesi, vezirin hile ile padişahın bedenine girmesi, sonrasında padişahın yine bir hile ile kendi bedenine dönmesinin anlatıldığı hikâyeye (Özalp 2014: 290-295), Lokman Hekim ile zalim hükümdarın hikâyesi (Özalp 2014: 167-170), helvasını ve parasını çalan hırsızlarla mücadele eden helvacı (Özalp 2014: 184-186) ve sevgilisinin içinde bulunduğu sandığı hamallık yapan kocasına taşıtan kadın (Özalp 2014: 213-215) iki eser arasındaki ortak hikâyelerdir.

Menâkıb-ı Hamsîn'deki Lâmiî Çelebi'de de olan ortak hikâyelerden beraber ava çıkan aslan, kurt ve tilkinin hikâyesi ile kendisine zulmeden kurdu hile ile çoban köpeklerine parçalatan tilki hikâyesi de Ezop kaynaklıdır³.

Menâkıb-ı Hamsîn'de müellifin bizzat *Tûtî-nâme*'den aldığı belirttiği beden değiştiren padişah ile vezirinin hikâyesi aynen mevcut *Tûtî-nâme* nüshalarında yoktur. Ama buradaki beden değiştirme motifi *Tûtî-nâme*'deki Hoca Mansûr'un kılığına giren Hoca Fer'i hikâyesinde (Sona 2012: 294-297), papağanın tuzaktan kurtulma hilesi de başka bir hikâyede (Sona 2012: 226-227) karşımıza çıkar.

Menâkıb-ı Hamsîn'deki iki hırsızın bir yahudinin eşeğini çalmasıyla ilgili hikâyeye büyük ölçüde Binbir Gece hikâyeleri içinde yer almaktadır (Onaran 2013: 2/2; 489-490). Tilki ile horoz hikâyesi de ortak hikâyelerdendir (Onaran 2013: 3/2; 726-730).

Menâkıb-ı Hamsîn'de Nasrettin Hoca'nın içinde bulunduğu iki hikâyeye vardır. Bu hikâyelerden biri az değişikliklerle bilinen bir fıkradır. Rahip ve Hoca arasında geçen bu olay, başka kaynaklarda üç rahip olarak geçer (Koz 2008: 34-35). Karısının Hoca'yı kurtardığı hikâyeye ise kaynaklardan tespit edilememiştir. Bu iki hikâyenin yanında başka bir hikâyeye içinde "nükte" olarak Nasrettin Hoca'nın kısa bir fıkrasına yer verilmiştir (141b).

³ Ezop'un Osmanlı toplumu tarafından bilindiğinin bir örneği Türk Dil Kurumu yazmaları içinde A.306 numaraya kayıtlı bir eserdir. Kâtip Çelebi'ye atfedilen (Cunbur vd 1999: 169-170) *Letâifül-hikâyât* adlı bu eserde Ezop'un hikâyeleri bulunmaktadır. Ezop'la ilgili başka bir Türkçe eser de Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları MS Ind.Inst. Turk. 30/3'da kayıtlı *Hikâye-i Ezop*'tur.

Hikâyelerdeki Bakış Açıları

Eserdeki hikâyelerin büyük bir çoğunluğu hâkim bakış açısıyla yazılmıştır. Hikâyelerden sadece ikisinde birinci şahıs anlatımı bulunmaktadır. Bu hikâyelerde müellif, başlangıçta kahramanı tanıttıktan sonra sözü ona verir. Bunun sebebi, olayları bizzat kahramandan duyması ve onun ağzından nakletmesi olabilir. Hikâyelerin ilkinde Hoca Abdurrauf adlı tüccarın başından geçen olayı onun ağzından nakleder: *“Bir gün dükkânımda bey’ ü şîrâ edüp geçinür iken...”* (155b). Diğer hikâyede de buna benzer bir ifadeyle sözü olayın kahramanı Amasyalı Katip’e verir: *“Şehr-i mezbûrdan (Amasya) bir yiğitcük ayardup İstanbul niyyetine çıkup şehrden girdük. İttifâk Samsun iskelesine yetdük. Yetecek mîkdâr zâd u zevâde aldük. Bir gemiye giriüp deryâyâ revâne olduk ...”* (157b). Diğer hikâyelerde ise hâkim bakış açısı kullanılmıştır. Bu hikâyelerden efsanevî nitelikte olan İskender, Behram, Lokman ve beden değiştiren padişah hikâyelerinde görülen geçmiş zaman kipi kullanılmıştır: *“... kal’adur, zabt edüp aldılar. İskender Şâha haber saldılar. Şâh-ı Rûm dahı asker-i encüm-şümâr ve otağ-ı gerdûn-vakârı ile kal’a-i Tikritden kalkup Mardine geldi. Kal’anuñ zîr ü bâlâsın ve hazîz ü evc-i a’lâsın temâşâ edüp şevket ü tumturak ile otağ-ı gerdûn-nitâkıma gelüp nüzûl etdi...”* (21b). Diğer hikâyelerde ise geniş zaman kipi kullanılmıştır: *“Rivâyet ederler ki birkaç yankesici bir bâzârda cem’ olurlar ve bir birin bulurlar. Görseler ki bir penbeci bir dükkânda penbe satar, ol dahı akçayı altuna katar, oturduğı kilimüñ altına saklar...”* (146b)

Karakterler

Menâkıb-ı Hamsîn’de her türden karaktere rastlamak mümkündür. Bunların bir kısmı efsanevî veya tarihî şahsiyetlerdir. Fabl türünde olan hikâyelerde hayvan kahramanlara insan karakteri verilmiştir. Gerçek hayatta karşılaşılabilecek her türlü karakter hikâyelere girmiştir. Padişahlar, vezirler, hırsızlar, tüccarlar, imam, müezzin, sufiler, askerler, kadınlar, çocuklara varıncaya kadar her türden insan tipi bu hikâyelerde görülmektedir. Eserin konusu da bu tür çeşitlenmeye müsait olduğundan özellikle günümüz okuruna eserin yazıldığı dönemin sosyal hayatını açık bir şekilde yansıtmaktadır. Eserin genel konusu hileler olduğundan kahramanlar hilekârlar ve aldananlar olarak iki ana gruba ayrılabilir.

Hilekârların bazıları doğruyu bulmak için bazıları da kötülük yapmak için hile yapma yoluna başvururlar. Bunun yanında içine düştüğü olumsuz durumdan kurtulmak için hileye yönelen kahramanlar da bulunmaktadır. Hikâyelerdeki karakterlerin mutlak bir iyilik ve kötülük ayrımının yapılmadığı görülmektedir. Mesela klasik hikâye geleneğinde çoğunlukla kötü karakter olarak görülen kadınlar burada hem iyi hem de kötü karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyelerde kendi çocuğunu hile ile bir suhteye bırakan vicdansız bir anneye rastlandığı gibi (179a) Nasrettin Hoca'yı içine düştüğü zor durumdan kurtaran karısı (185a) gibi olumlu kadın karakterler de hikâyelerde görülmektedir.

Sonuç

Klasik Türk hikâyesinin kronolojik gelişimi sırasından hep bahsedilen ancak Hasan Kavruk'un verdiği bilgilere hiçbir ilavenin yapılmadığı *Menâkıb-ı Hamsîn* adlı hikâye külliyesi, bu yazıda etraflıca tanıtılmıştır. Özellikle telif yerli hikâyeler arasında önemli bir yer sahibi olması gereken bu eserde İslamî geleneklerde yaşayan veya kendisinden önce kaleme alınmış eserlerden de faydalanılmıştır.

Adı tespit edilememiş olan müellif, geçmişten eserin kaleme alındığı zamana değin meydana gelen çeşitli hileleri iki fasıl halinde altmışaltı hikâyeye okuruna aktarmıştır. Bu hikâyeler içinde daha önceki çeşitli eserlerde de yer alanlar olduğu gibi orijinal ve telif olarak nitelendirilebilecek olanlar da mevcuttur. Yerli ve mahalli bir karakter arz eden bu türden hikâyeler sosyal ve kültürel tarih araştırmaları için önemli birer kaynak niteliğindedir.

Menâkıb-ı Hamsîn, kütüphanelerde bilim insanlarınca keşfedilmeyi bekleyen birçok hikâye kitabından sadece birisidir. Uzun süredir göz önünde bulunmasına rağmen şimdikiye kadar ele alınmamış olması klasik hikâye türünün önemini yeterince kavranmamış olmasına bağlanabilir.

Kaynaklar

- Cunbur, Müjgan vd (1999). *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Çaldak, Süleyman (1999). "Nergisi'nin Horosnamesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 243-250, Erzurum.
- Çalışkan, Yaşar (1994). *Latifeler*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Karatay, Fehmi Edhem (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. II, İstanbul
- Kavruk, Hasan (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Kavruk, Hasan ve İskender Pala (1998). "Hikâye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. XVII, s. 491-493, İstanbul.
- Kortantamer, Tunca (2004). "Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi", *Eski Türk Edebiyatı –Makaleler-*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 139-170, Ankara.
- Koz, M. Sabri (2008). *Letâ'if – Nasreddin Hoca Fıkralarının İlk Baskısı (Çeviriyazı – Tıpkıbasım)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Onaran, Âlim Şerif (2013). *Binbir Gece Masalları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özalp, N. Ahmet (2014). *Kırk Vezir Hikâyeleri*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Sona, İbrahim (2012). *Türk Edebiyatında Tûtî-nâme Hikâyeleri (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Yıldırım, Nimet (2013). *Firdevsî İskendername*, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul.

Hikāyet-i Kātib Bā-Kethudā-yı Zū'l-merātib (157b-161a)

Cihān ‘āriflerinden ve zamāne zarīflerinden Amasiyyeli Kātib demek ile ma‘rūf bir zarīf harşif kendü ser-güzeştinden ve seyr-i kûh u deştinden bize bu vechle rivāyet ve bu sitemle hikāyet edüp eyitdi ki: Şehr-i mezbûrdan bir yigitecük ayardup İstanbul niyyetine çıkup şehrden gitedük. İttifāk Şamsun iskelesine yetdük. Yetecek miqdār zād u zevāde aldük. Bir gemiye girüp deryāya revāne oldük.

Der Tavşif-i Keşt-i Bî-hemtā
Nicesi keştî felekveş tiz-rev
Gayretinden oda yanmış mäh-i nev
Açsa seyrān kâsdın edüp perr ü bāl
Kāyinātı geşt eder ‘Ankâ-mişāl

Gemidür, rüzgārın bulup ve yelkeni tolup giderken bir gece nā-gāh (158a) bir muhālif yel çıkdı. Yelkeni yırtup direği yıkdı. Āhîr gemi iletüp bir taşā çaldı. Birkaç kerre deryāya taldı, tahtaları söküldi ve kanatları döküldi. Tanab-ı emelümüz üzilüp peyvend-i ‘amelümüz çözüldi. Tuşlu tuşumuz ve başlu başumuz kayusu oldı. Ayruğ biri birimiz göremedük. Mevc-i hayret başdan aşdı. Hiç tedārüke kâdir olamayup ‘aklumuz ziyāde şaşdı. Ben birkaç kerre ka‘r-ı deryāya inüp çıkdum. Āhîr elüm bir nesneye erdi, çırpındum. Meger anbar kapağı imiş, üstine bindüm. Bir miqdār teneffüs etdükdün sonra tahtaya berk şarılup ziyāde yoruldu. Kirbās-ı nev-bāfide gibi geh yazılıp gāhî duruldum geh tahta ile deryānun dibine ve geh mevcle bahruñ evcine inüp çıkarken şabāh oldı. Pertev-i āfitāb-ı cihān-tāb ile zemīn ü zamān taldı. Şol kadar dürüşmüşin haberüm yok ki kenāra erişmişin. Birkaç kimesneler beni irakdan görüp bir şandal getirüp taşra çıkardılar. Devinmeden libāsum pāre pāre ve çalışmadan ellerüm yare yare olmuş. Uryān-ı māder-zād evlerine iletüp keçelere şardılar. Āteş kenārından yuvı gibi yuvalayup içdügüm şuları çıkardılar. Mümkün olduğu miqdār esbābcıklar vërdiler. Birkaç gün yëdürüp içirdiler. Gördüm ki (158b) turmağla iş olmaz, gerü dönmesin ihtiyār edemeyüp ve karadan dahı yayan gidemeyüp yine bir gemiye süvār olup İstanbula

vardum. İskeleye çıktum. Âşinâdan bir kimseye râst geldüm. Bir şemle ile bir aba alıverdi. Elüme ‘aşâ aldum ve çarabaş şeyhine döndüm.

Meşnevî:

‘Aşâ vü sübhâ elde başda kisvet
 Muraqqa‘ delk ü şüfiyâne hil‘at
 Beni şanur gören şeyh-i ilâhî
 Eder ta‘zîm ü tekrîmi kemâhî
 Oturmağa düşer alanlu pister
 Elüm koyup ayağum öpmek ister
 Derünüm mekr ü telbîs ve taşum hoş
 Birünüm pür hevâyıla içüm boş

Bu üslûb üzere Ayaşofiyada birkaç gün ‘ibâdete meşgûl olayın, hevâ vü hevesden ve sevdâ-yı ‘abeşden vaz geleyin dëyü Ayaşofiyaya vardum. Pây-ı cebri dâmen-i şabra şardum. Bir direk dibinde oturup huzûr ederken vesvâs-ı zulmânî ve hannâs-ı nefsanî galebe edüp huzûrum uçurdu ve râhatum göçürdi. Âkıbet gördüm ki olmaz, şan‘at dağı elümden gelmez, bu vechle ve bu sitemle tedârük bekler idüm ki bir hîle ile ekâbirün birine duhûl ve hîdmetlerine vuşul ile aldayam, babamuñ oğlu ve anamuñ qarındaşı ise kılam. Bu fikr ile turur (159a) ve bu endîşe ile otururken bir sühtecik çıka geldi. Yanumda namâz kıldı. Fâriğ olicağ muşâhabe te tutdum ve neredensin dëyü su‘âl etdüm. Meger Sivasda Ali Babanuñ koñşısı imiş. Felâketümi ve ser-güzeştümi buña rivâyet ve hikâyet etdüm ve eyitdüm: Saña külli i‘tikâdum ve haylî i‘timâdum oldı. Bir hâldür başa geldi, ekâbirden birin aldamağ isterin. Eger benüm yâr-ı gâr ve hem-dem-i gam-hâr olursañ ne elüme girerse senüñ ile mâbeynümüzde berâber taqsîm ü tevzî‘ olına. Sühte eyitdi: N’ola her ne ki buyurursan fermân-berem. Sen ‘Alî geçinürsin ben dağı Qanberem. Ben eyitdüm: Rüstem Paşa ketjudası ‘Alî Babanuñ mürid-i irâdet-pezîri ve muhibb-i şadâkat-şîri geçinür imiş. Baba ağzından bir mektûb yazayın ve qarındaşı oğlu geçineyin. Mektûbdur çirişleyelüm var şuniver. Babanuñ mektûbı mefhûmınca senüñ yanuña adam koşup beni aradup bulursa ve ‘Alî Babanuñ velâyetini halka tuyğursa gerek. Ol vaqt sen tecâhülden gelüp beni arayurağ burada gel bulvêr dëyüp mektûbda böyle yazdum ki selâm ve du‘âdan sonra benüm ey âhîret oğlum, saña şöyle ma‘lûm

olsun ki (159b) qarındaşumuz oğlu Mehemmed du‘acıñuz bizüm icâzetümüz ve İslambula gitmesine havâletümüz yoğ iken alup yürüyi vërmiş idi. Giderin şanup Şamsundan gemiye girdi. Giderek gemileri ğarğ oldı. Erenler himmetinde ol gücile kırtuldu. El-ân Ayaşofiya Câmî‘inde fülân diregüñ dibindedür. Hâtif-i ğayb lâ-reybden bize böylece işâret olmuştur. Du‘acıñuz hâtrı için anı buldurup bu cânibe gönderesiz dëdüm. Mektübdür, sūhtenüñ eline eyitdüm, varup şunıvërmiş. Kethudâ dağı çirişin söküp okuyınca tiz sūhteye kapucı koşar. Şevkinden ğâh segirdüp ğâh düşer. Gördüm ki kapudan içerü girdiler, aşğa ve yukarı birez yelüp yüpürdiler. Sūhtedür ol yaña bu yaña birez arayup ya‘ni ki bulamayup ferâgat etmek ve çıkup gitmek şadrında iken üzerüme çıka gelüp ayağuma düşdi ve eyitdi: Hey efendi, Baba hâzretlerin niçün koyup gitdüñüz ve kendüñüze böyle ‘özü-i küllî etdüñüz. Velâyet kuvveti ile Baba hâzretleri sizüñ deryâda felâketüñüz ve Ayaşofiyada bu direk dibinde ‘uzletüñüz bilüp kethudâ bege benüm ile mektüb gönderdiler. Bi-hâmdillâh sözleri bî-kem ü kâst (160a) râst oldı. Sizi anda da‘vet ve sizler ile muşâhabet etmek isterler. Buyuruñ gidelüm ve da‘vete icâbet edelüm ve nice kapucı dağı gelüp elüm ve ayağum öpüp gidelüm dëyü yalvardı. Ben dağı bî-hâd imtinâ‘ u abâ ve haylî istiğnâ gösterdükden soñra rızâ vërüp önüme düşüp alup gitdiler ve kethudâ bege iletdiler. Berüden biz varınca ve der-i hâneden içerü girince aña dağı haber etmişler. Karşu geldi, i‘zâz u ikrâm ile beni kucaklayup yanına aldı. Sivasdan Babanuñ nür-ı velâyet ile gemi ğarğ olduĝın bilüp ben güç ile kırtılup Ayaşofiyada mücâvir olduĝumu mektüb mefhümü üzre gelüp ol direk dibinde beni ‘aynıyla bulduĝını gelene hikâyet ve gidene rivâyet etdükdün soñra çıkacılar ve derziler getürdüp aĝ iskerletden meşâyihâne câmeler ve Hindî ‘imâmeler ve Yemenî maqrameler edivërüp birkaç gün kendüler ile muşâhabet ve muķârenet olunduktan soñra câyiz ki tıyalar, câme-i ‘ırzumu şoyalar dëyü havfumdan icâzet istedüm. Anlar dağı n’ola Baba hâzretleri mektüb-ı şeriflerin de bu cânibe gönderesiz dëyü buyurmuşlar dëyüp elli dane filori ile bir at baña üç şof beş dülbend bir kürk üçyüz (160b) dane filori Babaya ki her birisi, meşnevî:

Dıraşşân rü-yı şân çün berk-i lâmi‘

Zi-Ķur‘ân vâsf-ı şân şafrâu fâki‘

Sürür-engîzed dilhâ-yı perîşân

Mücellâ vü muşaffâ vü dıraḥşân
 Firengî-asl lakin şâh-ı dîndâr
 Rehânîde'st şân ez-dest-i küffâr
 Goriḥte piş hem-râh-ı kerîmân
 Seyâhat der-diyâr-ı ehl-i îmân⁴

Babaya mektûblar yazup ve bir ḳapucıya beni ḳoşup Sivasa gönderdiler. Bir işdür başa geldi, belâ bir iken iki oldu. Hâh u nâ-hâh ḳapucıla hem-râh olup revâne-i râh olduk. Ben isem Babaya nice varayın ve ne tarîḳ ile ḳaçup ḳurtulayın dëyü tefekkür êdereḳ ve bu endîşe ile rûz şeb giderek Sivasa yakîn gelmişüz. ḳurtulmağa çâre bulamayup erenler kimsenüñ 'aybın yüzine urmaz ve kendüden ğayrıda vâki' olan 'aybı görmez. Bâ-ḥuşuş ki bu ḳadar ber-güzer ve bu miḳdâr altun-ı tamâmu'l-'ayâr ile ḥuzûr-ı şerîflerine varam dëyü ḥâtır-ı fâtıra tesellî verüp âsitânesine toğrudum. Gâhî yapılıp ve gâhî yoğrudum. Tekyedür inüp ve ḳapucıyı esbâba bekçi ḳoyup mektûblar ile Babaya dek gitdüm. Gönderdikleri hedâyâyı ve filori ve mâ'adâyı Babanuñ (161a) nazarında ḳoyup ḳışşayı takrîr êdiverince beni bir mertebe hoş görüp eyitdi: Ḳanı benim senüñ gibi ḳarındaşum oğlı olup bu aşl iş başarsa ve bu maḳûle maşlahat görse. Var ḳapucıyı al gel. Aña dahı bir hoş cevâb vèrelüm ve bunda çok ḫurğurmayup mektûblarına cevâb yazup hemân yine gönderelüm dedi. Ḳapucudur alup geldüm. Kethudâ begüñ hâlin ve ḥâtırın şordı. Luḫflar êtmîşler, ḳarındaşumuz oğlın bize göndermişler 'ivâzın Allâh êde dëyüp mektûblar yazup ḳapucınuñ eline êdüp yine İstanbula gönderdi. Baña dahı bir dilbend ile bir şof i'tâ êdüp murâduñ olduḳça bizüm ile ol dedi. Birḳaç ay Baba ile bile olup eski oñmaduḳluğum yine ele alup şılaya geldüm.

⁴ Parlaktır onların yüzü şimşek ışığı gibi
 Kur'an'da onların vasfıdır "safrâu fâki'" (Bakara, II/69)
 Sevinçli kılar perişan gönülleri
 Parlak, saf ve nurlu
 Firenk asıllı amma dindar bir şahıtır
 Kurtarmıştır onları kâfirlerin elinden
 Katına kaçır kerim yoldaşlar
 Seyahat eder ehl-i iman diyarında

Kit'a:

Étdürür fakr ādeme çok irtikāb
Merd iseñ avla qanā'at gūşesin
Qāni'-i aḥvāl olanlar aldılar
Naḥl-i himmetden hidāyet ḥūşesin
Qıl tevekkül Ḥaqqā tefvīz et öziñ
Qulınuñ Ḥaqq eksük etmez tūşesin